

Сергій БЕЗПАЛЬКО

начальник Головного управління
Національної поліції
в Івано-Франківській області
(м. Івано-Франківськ, Україна),
кандидат юридичних наук

Іван КРИЦАК

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

**ДЕРЖАВНА ЄДНІСТЬ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ НА ЗАСАДАХ
ДУХОВНОСТІ ТА ЇЇ АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ СЬОГОДЕННЯ**

Найкраще історія пізнається у житті святих, священних текстах і святоотцівських переданнях. З них можна почерпнути знання про дві великі цивілізації каїнітів і сіфітів, про «ісполнів гріха» (допотопних велетнів до 10 метрів зросту), про чотири хрещення Русі, про напад русичів на Константинополь та розпротертий омофор (Покров) Богородиці, про великих князів Аскольда і Діра та їхню могутність у часи, коли патріарх Фотій навіть пише послання до Східних патріархів, де вихваляє наших правителів. Як же не вистачає істинного бачення духовної історії в умовах сьогодення, а саме причинності виявлення тих чи інших факторів і подій, чому вони стаються і для чого, для яких майбутніх цілей?

Князівська влада знайшла своє ідеологічне обґрунтування, що відобразилося у двох церковно-політичних концепціях: 1) князь – ставленик Бога; 2) князь – глава землі (держави). Цими концепціями легітимізується

князівська влада, яка, по-перше, має божественне начало, а по-друге, ця влада наділена верховенством у певній землі, тобто державі. Можна припустити, що ця концепція існувала не лише в часи написання «Повісті временних літ», а й раніше, і поширювалась не лише на політичну та духовну еліту, але й серед простого народу, що, звичайно, сприяло зміцненню князівської влади [1, с. 216].

Отже, державна єдність киеворуської держави базувалася на владі князя та його адміністрації. Проте вона так і не набула визначених та стійких форм. Причину цього варто шукати в особливостях місцевого управління, що передовсім реалізовувалося через інститут посадництва. Слабкість політико-адміністративної системи Київської Русі полягала в тому, що її владна вертикаль базувалася на родових («князь – князь»), а не політичних відносинах. Всередині ж цього хиткого кістяка були міцніші зв'язки («князь – муж»), що об'єктивно штовхали державу на шлях роздрібленості. Втім, не потрібно забувати, що крім державно-політичних (князь, адміністрація) існували й інші начала, які призводили до зміцнення як самої держави, так і до єднання тих слов'янських етнічних груп, із яких згодом виокремилися українці. До цих начал необхідно віднести православну церкву, єдину мову та спільну етнічну основу. Саме ці чинники впродовж усієї історії України і зберігали в нашого народу почуття єдності навіть тоді, коли в нього відібрали політичну організацію – державу [1, с. 217].

Київська Русь як по-справжньому велика і могутня держава свого часу показала основи української (слов'янської) єдності на засадах православ'я, духовності, високих ціннісних ідеалів. Незважаючи на подальші міжусобиці князівської, гетьманської, президентської влади, український народ завжди знаходив у собі внутрішньо-мобілізаційні сили задля того, щоб піднятися з колін, з руйнації, зі спустошення і попелу. Яка ж невидима сила давала йому знову і знову заявити про себе? Православ'я, незважаючи на епоху сімдесятилітніх атеїстичних гонінь і протистоянь та сучасного тридцятирічного ідеологічного плюралізму, досі не знайшло свого належного ідеологічного обґрунтування, на якому б, власне, і могла вибудовуватись українська національна ідея, ідеологія. На наше переконання, саме православна віра є тим наріжним каменем, на якому будуються основи української державності.

Розроблення ідеологічної концепції держави є основоположним завданням будь-якої влади. У Київській Русі існувала така ідея, завдяки якій вона досягла світової могутності, слави і визнання. Чинна влада, хоча і діє за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу, судову, але на практиці найчастіше таке функціонування відображене не у «системі стримувань і противаг», а бачиться як «лебідь, щука і рак», коли кожен діє на власний розсуд, як йому заманеться. Водночас народ в міру історичних обставин потребує сильного лідера. Звідси і з'являється міцність держави, формування усіх ланок діючої влади за відповідною професійною ієрархією, також вона

здійснюється за принципом непідкупності, професіоналізму, має бути прикладом у наслідуванні для свого народу у всьому.

За теологічною концепцією, симфонія державної і церковної влади полягає у тому, що правитель співвідносить свою волю з божественною премудрістю, істинністю, виконанням заповідей, втіленням їх у житті. Подібно як Христос – глава Церкви Православної, що будується на соборності та рівності усіх помісних православних церков і лише «першості честі» константинопольського патріарха, а не його верховенстві (наголошуємо, що папа не може бути главою Церкви, адже це суперечить основоположним догматам Церкви), так і земний правитель відповідає перед Богом і народом за те, що відбувається у земному його володарюванні. Чи така держава підготовляє народ Божий до Царства Небесного? Вседозволеність і широка свобода, «права людини» сьогодні заповнили усі сфери суспільної життєдіяльності настільки, що на Заповіді Божі попросту не звертається увага.

Легітимізація та всестороннє народне визнання державної влади можливі у разі, коли вона має божественне начало. Чого не вистачало радянській владі і зокрема Микиті Хрущову, щоб не діяти за лозунгом: «Вже скоро побачите останнього попа», а навпаки – заохотити, всіляко підтримати ідею Церкви Христової, щоб вона молилась за владу, військо, щоб народ Божий діяв шляхом десятинного принципу, як це було у далекій Київській Русі: «дев'ять «лепт» залиши собі, а десятку віддай Богові»? Наприклад, якщо це сім'я, то вона означає «сім» і «я». Говорячи про число 3, для православного християнина воно вказує на триєдність Божества, число ж 7 є символом духовної досконалості. Воно вказує на повноту і є таким, що найбільш часто використовується у Священному писанні. З огляду на сказане, одне чадо треба віддати Богові на служіння, щоб вимолювати рід, «нарид», державу і цілий світ за людські беззаконня.

У цьому аспекті яскравим прикладом є преподобний Паїсій Величковський (1722 – 1794), вихідець із Полтави, видатний православний подвижник, стараннями якого відроджено православне старчество в Україні, Росії, Молдові, Румунії та інших країнах. Свого часу преподобний сімнадцять років провів на Афоні, а в 1763 р. через загрозу турецької влади, яка побачила в російських православних ченцях неблагонадійний елемент, вирушив з 64 ченцями в «молдовлахійську землю» «для кращого устрою в цій країні чернечого життя». Осіли вони в молдавській Буковині – у покинутому та розореному тоді Драгомирнському монастирі Святого Духа. За три роки кількість братії потроїлася, а до 1790 року паства преподобного вже налічувала понад тисячу людей [2]. Ось таким чином спасалися наші земляки, за таким принципом вибудовувалась держава, зароджувалося коріння нашого родоводу, коли природа не знищувалась, а всіляко відновлювалась, коли була богобоязливість померти у гніві з людиною.

Верховенство права передбачає його торжество в державі. «Слово про

закон і благодать» митрополита Київського Іларіона дає нам чітке розмежування і розуміння Букви і Духу Закону, коли Буква може виконуватись, а Дух – порушуватись. Прикладом цьому є законники, про яких часто йдеться у священному писанні. Так, законники (Мф. XXII, 35, Лк. VII, 30), законовчителі (Лк. V, 17) становили клас осіб, які присвятили себе вивченню та тлумаченню іудейського закону. На них же, мабуть, лежав обов'язок переписувати закон і в багатьох випадках вирішувати питання, що стосуються закону, тому вони називалися книжниками (I Езд. VII, 6–11). Багато законників були членами Синедріона. Їх вплив на народ був дуже великий, і вони часто згадуються разом з первосвященниками та старійшинами юдейського народу. З цих юдейських учених були люди, звичайно, гідні особливої поваги, як, наприклад, Ездра – книжник, Гамаліїл – законоучитель або Никодим – вчитель Ізраїлів, але більшість із них була прив'язана до одних переказів, не розуміла духу закону і хибно тлумачила його, були сліпими вождями народу, і тому Господь часто їх викривав: «Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що зачиняєте Царство Небесне людям, бо самі не входите і бажаючих увійти не допускаєте. Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що поїдаєте доми вдів і лицемірно довго молитесь: за те приймете більше осуду. Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що обходите море та сушу, щоб навернути хоч одного; і коли це станеться, робите його сином геєни, вдвічі гіршим за вас» (Мф. 23:13) [3].

В якості «Букви і Духу Закону» доречно згадати такі найбільш яскраві приклади:

– 7 серпня 1932 року з'явилася постанова ВЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперативів та про зміцнення громадської (соціалістичної) власності», відома під назвою «Закон про п'ять колосків». Розкрадання майна колгоспів каралося розстрілом, за «пом'якшувальних обставин» – позбавленням волі на строк не менше від 10 років. «Законом про п'ять колосків» фактично людям заборонено мати їжу [4];

– «Суд над священником» знаменитого адвоката і оратора Ф. Н. Плевака (1842–1908). Йдеться про справу священника похилого віку, звинуваченого в перелюбстві та крадіжці. У Ф. Н. Плевака зазвичай перед судом запитували, як довго він має намір вести мову? «Однієї фрази вистачить», – відповів захисник. Прокурор яскраво описав глибину падіння священнослужителя, «дно, на якому той опинився, після чого нещасному ще до геєни вогненної загрожувала багата холодом Сибір. Надто вже були злі присяжні на грішника. Ще б пак – від інших вимагав дотримання Божих заповідей, а сам!» На це адвокат промовив: «Панове присяжні засідателі! Згадайте, скільки гріхів відпустив вам батюшка за своє життя, то невже ми тепер не відпустимо йому одного гріха, який він вчинив?» Злість присяжних як рукою зняло: всі розсміялися, а священника виправдали [5];

– архієпископ Лука Кримський (у миру Валентин Феліксович Войно-Ясенецький (1877–1961)) – знаменитий лікар-хірург, доктор богослов'я,

професор, лауреат Сталінської премії першого ступеня (1946) за монографію «Нариси гнійної хірургії», а сьогодні зачислений до лику святих. Свого часу святитель блискуче відповів латишу Я. Х. Петерсу, який очолював ташкентську ЧК та вирішив зробити суд показовим і сам виступав на ньому громадським обвинувачем. Коли слово отримав професор Войно-Ясенецький, він рішуче відкинув аргументи звинувачення: «Жодних хробаків там не було. Там були личинки мух. Хірурги не бояться таких випадків і не поспішають очистити рани від личинок, оскільки давно відмічено, що личинки діють на загоєння ран благотворно». Тоді Петерс запитав: «Скажіть, піп і професор Ясенецький-Войно, як це ви вночі молитесь, а вдень людей ріжете?» Отець Валентин відповів: «Я ріжу людей для їхнього порятунку, а в ім'я чого ріжете людей ви, громадянин громадський обвинувач?» «Як це ви вірите в Бога, піп і професор Ясенецький-Войно? Хіба ви його бачили, свого Бога?» – знову звернувся до священника чекіст. «Бога я справді не бачив, громадянине громадський обвинувач. Але я багато оперував на мозку і, відкриваючи черепну коробку, ніколи не бачив там також і розуму. І совісті там теж не знаходив», – відповів святитель [6].

І ще один цікавий випадок. Несподівано для всіх, перш ніж розпочати операцію, Войно-Ясенецький перехрестився, перехрестив асистента, операційну сестру та хворого. Останнім часом він це робив завжди, незалежно від національності та віросповідання пацієнта. Якось після хресного знамення хворий – за національністю татарин – сказав хірургу: «Я ж мусульманин. Навіщо ж Ви мене хрестите?» Була відповідь: «Хоч релігії різні, а Бог один. Під Богом усі єдині» [7].

Це далеко не повний перелік прикладів, коли мораль, дух права, Закону має настільки велику силу, що все інше втрачає сенс і значення, стає безмірним порівняно з божественною та народною волею і невидимим торжеством права, православ'ям, коли слова безсилі перед невидимою силою Духа. Наші предки, власне, й намагались вибудувувати життя на таких принципах і засадничих ідеях, чим показали нам приклад людських взаємин.

Формування політичної та духовної еліти немислиме без життєвого прикладу, коли євангельські істини втілюються в життя. Таким взірцем може слугувати життє багатьох святих землі руської, «Русі святої, православної», нащадками якої є нинішній український народ, що, звичайно, сприяє зміцненню державної влади. Церква Христова готує ідеальних громадян для неба, для Царства небесного, навіть попри людські гріхопадіння і невігластва, від яких ніхто не застрахований. Тут і має проявитись милосердя, діючи за принципом: «...вище права – лише Милість, а вище Справедливості – Прощення».

Єдність києворуської держави є взірцем для усіх нас, коли державна влада набуває визначених та стійких форм завдяки вдалому управлінню, яке благословляється «звище», що перш за все реалізується через інститут Церкви Христової. Коли кожен чинить на свій розсуд, владна вертикаль

дисгармоніює, послаблюється. Таке управління послаблюється, коли владна вертикаль дисгармоніює, де кожен чинить на власний розсуд. Варто пам'ятати: «Ми сильні, коли єдині». Основою такого кістяка також є міцні взаємовідносини з сусідами, державами, що вибудовувались на кумівстві та «сватовстві» у киеворуські часи. Так, великий князь Ярослав Мудрий одружився на дочці шведського короля Олафа – Інгігерді (у святому хрещенні Ірина). Він також видає свою сестру за польського короля Казимира; один із його синів, Всеволод, одружився на дочці візантійського імператора Константина Мономаха; другий, В'ячеслав, – на графині Стад, а третій, Ігор, – на Гунегунді, графині Орламюнде. Старша дочка князя Єлизавета виходить за норвезького короля Горольда; третя, Анастасія, – за короля Андрія I Угорського, а в 1048 році Анна Ярославна виходить за французького короля Генріха I.

Отож, православна церква, знання церковнослов'янської мови кожним громадянином нашої держави як необхідність і бажання поринути у древність і старовину наших предків, вільне функціонування єдиної української мови та спільна етнічна основа слов'янських народностей упродовж усієї киеворуської православної цивілізації оберігали наш народ у найскладніші часи, що не давало втратити національну ідентичність і державність, допомагало піднятися з колін за несприятливих обставин. Здавалось би, коли йде війна, то воює народ. Та в окремих випадках йдеться про священну війну, де може бути задіяне усе воїнство небесне, ангели і архангели, шестокрилаті херувими і серафими, мученики і великомученики, тобто уся Небесна Церква, яка у скрутні часи вітчизняної історії допомагає земній церкві боротись зі злом та несправедливістю.

У цьому аспекті показовим є приклад заступництва та допомоги Божої Матері під час штурму Кенігсберга (нині Калінінград) у 1944 р., коли над головами радянських воїнів з'явився образ Богородиці, яку побачили німці. В останніх відмовила вся зброя, вони не зробили жодного пострілу, а стали на коліна, покаючися, помолилися Мадонні. Таким чином, Кенігсберг був узятий і підкорена 150-тисячна армія ворога.

Ось що про це розповідає очевидець тих подій: «Наші війська вже зовсім видихнулися, а німці були все ще сильні, втрати величезні і чаша терезів вагалася, раптом бачимо: приїхав командувач фронтом, багато офіцерів і з ними священники з іконою. Багато хто почав жартувати: «От попів привезли, зараз вони нам допоможуть...». Але командир скоро припинив всякі жарти, наказав усім вишикуватися, зняти головні убори... Священники відслужили молебень і пішли з іконою на передову... Ми з подивом дивилися: куди вони йдуть на весь зріст? Їх же всіх переб'ють! Раптом стрілянина з німецького боку одночасно припинилася, наче обірвалася, тоді був відданий сигнал – і наші війська розпочали загальний штурм Кенігсберга з суші та з моря. Сталося неймовірно: німці гинули тисячами та тисячами здавались у полон! Як потім в один голос розповідали

полонені, перед самим російським штурмом «в небі з'явилася Мадонна» (так вони називають Богородицю), яка була видна всій німецькій армії, і у всіх абсолютно відмовила зброя – вони не змогли зробити жодного пострілу. Тоді радянські війська, подолавши загородження, легко зламали (рукопашний) опір і взяли місто, яке до цього було неприступне, і ми зазнавали значних втрат. Під час цього явища німці падали на коліна, і дуже багато хто зрозумів, у чому тут справа і хто допомагає радянській армії».

Пересвідчуємося, що існує невидима – духовна – війна, яка губить людські душі та у будь-який час може перерости у фізичне протистояння багатьох народностей. Щоб цього уникнути, необхідна, поряд з фізичною, велика духовна сила захисту. Маємо бути готовими постати перед престолом небесним і відповісти за скоєні гріхи.

Що давало силу і могутність Київській державі, де джерело винайдення та прийняття правильних державно-політичних управлінських рішень, у яких містились би божественні начала вибудовування державно-церковних відносин, що призводило до зміцнення як самої держави, так і до єднання слов'янських земель, нащадками яких є ми, українці, русичі, русини? Це джерело – у благословеннях правлячих пастирів, їхніх молитвах до престолу Божого, клопотаннях про заступництво, зверненнях до усього небесного воїнства, а також у премудрості Божественній, силі молитов преподобних отців Києво-Печерських, які і до сьогоднішнього дня своїми нетлінними мощами майже тисячолітньої давності засвідчують усім нам, де коріння нашої історії, основа могутності державності.

1. Мателешко Ю. П. Головні чинники державної єдності Київської Русі кінця IX – першої третини XII ст. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу» (Ужгород, УУБА, КаУ, 11-12 листопада 2011 р.). Ужгород: Інформаційно-видавничий центр УУБА – КаУ, 2012. С. 215–218.

2. Полтавський возродитель Святой Руси. LIVEJOURNAL. 27 листопада 2017. URL: <https://t-34-111.livejournal.com/723690.html>

3. Библиейская энциклопедия. Никифор (Бажанов). Москва : Локид-Пресс; РИПОЛ классик, 2005. – 795 с. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/Nikifor/biblejskaja-entsiklopedija/1607>

4. Закон про п'ять колосків. Вікіпедія. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BF%27%D1%8F%D1%82%D1%8C_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2

5. Виорэль Ломов. Суд над священником и суд над старушкой. Проза.ру URL: <https://proza.ru/2016/09/15/596>

6. Лука (Войно-Ясенецкий). Вікіпедія. URL : [https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B0_\(%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%AF%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9\)](https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B0_(%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%AF%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9))

7. Варшавский С., Змойро И. Войно-Ясенецкий: две грани одной судьбы Архивная копия от 30 апреля 2009 на Wayback Machine. Журнал «Звезда Востока», № 4, 1989 г.